

**İKİNCİ DÜNYA
SAVAŞI'NDAN
SONRA ÇOK
PARTİLİ HAYATA
GEÇİŞTE
KURULAN İLK
MUHALEFET
PARTİSİ
"MİLLÎ KALKINMA
PARTİSİ"**

Yrd.Doç.Dr. Osman
AKANDERE

Selçuk Üniversitesi
Teknik Bilimler Meslek
Yüksekokulu
Öğretim Üyesi.

Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkede başlayan liberalleşme ve demokratikleşme çabalarının yoğunlaşması, Cumhuriyet Halk Partisi içinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde başlayan siyasal muhalefetin gün geçtikçe kamuoyu ve basında destek bulması, Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı yeni bir partinin kurulacağı beklentisini de beraberinde getirmişti. Beklenen oydu ki, Cumhuriyet Halk Partisi içinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde başlayan muhalefet yakın bir zamanda partilileşme çabalarına girecek ve yeni bir siyasal parti kurulacaktı. Ancak Cumhuriyet Halk Partisine ve tek- parti yönetimine karşı ilk muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin dışında gelişmiştir. Çok-partili hayata geçişimizin ilk muhalefet partisi olma özelliğini "Millî Kalkınma Partisi" adıyla anılacak olan parti kazanmıştır.

I. Milli Kalkınma Partisi'nin Kuruluşu ve Kurucuları

Türkiye'de uzun süren bir tek-parti yönetiminden sonra, üçüncü defa olarak çok-partili rejimin yeniden kurulması için Millî Şef

döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı kurulan ilk siyasal parti Millî Kalkınma Partisi'dir. Partinin kurucusu İstanbul'un zengin iş adamı ve sanayicisi, aynı zamanda Beşiktaş'taki uçak atölyesinin ve Yeşilköy'deki "Gök(Uçak) Okulu"nun sahibi olan Nuri Demirağ'dır.¹ Partinin kuruluş dilekçesi 6 Temmuz 1945'te İstanbul Valiliğine verilerek olay resmîyete konulmuş, 22.9. 1945'te işlemlerin tamamlandığı Hükümetçe bildirilerek kuruluş müsaadesi alınmış ve 27.10.1945' te törenle açılışı gerçekleşmişti.² Partinin kuruluşuyla ilgili haberler 8-9 Temmuz günleri basında yer almıştı.³ Partinin kuruluş merkezi İstanbul, kuruluş binası ise Nuri Demirağ'ın Beşiktaş'taki fabrika binasıdır.

Partinin kurucuları arasında Nuri Demirağ'dan başka Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Erzurum Mebusu olarak görev yapan Hüseyin Avni Ulaş ile Türk Hitleri olarak anılan Cevat Rifat Atilhan gibi eski muhalif isimler bulunmaktaydı.⁴ Kuruculardan Hüseyin Avni Ulaş, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde İkinci Grup'un (İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu)kurucularındandır. Cevat Rifat Atilhan ise Türk Muhafazakar ve İslâm Demokrat Partisi'nin kurucularındandır.⁵

Millî Kalkınma Partisi, gerek kurucularının milletvekili olmayışları, gerekse memleket çapında bir şöhrete sahip olmamaları nedeniyle basın ve kamuoyunda yeterince destek bulamamıştı. Buna rağmen tek-parti yönetimine karşı derin bir hoşnutsuzluk içerisinde olan halk, yeri kurulan bu parti-

¹ Tunaya,Tarik Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952**, İstanbul 1995,s.638; Goloğlu,Mahmut , **Millî Şef Dönemi(1935-1945)**, Ankara 1974 ,s.402;**Türkiye'de Siyasi Dernekler II**, İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, Ankara 1950,s.109;Ahmad, Feroz-Turgay, Bedia, **Türkiye'de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Ankara 1976, s.15, Burçak, Rıfıkı Salim, **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950**, 1959,s.49.

² **Türkiye'de Siyasî Dernekler II**, s. 109 ;Tunaya, a.g.e.s. 639; Ayrıca bkz. **Cumhuriyet** (23 Ağustos 1945).

³ Basında yeni partinin kuruluşuyla ilgili haberler şu başlıklarla çıkmıştır: "B. Nuri Demirağ Bir Parti Kurmak İstiyor", **Akşam**, (8.7.1945); "Nuri Demirağ Parti Kurmak İçin Vilâyete Müracaat Etti", **Tan**, (8.7.1945); "Yeni Bir Parti", **Cumhuriyet**, (8.7.1945); "Millî Kalkınma Partisi", **Ulus**, (8.7.1945).

⁴ Goloğlu, a.g.e.,s.402; Turhan, Mehmet, **Siyasal Elitler**, , Ankara 1991,s.159; Ekinci, Necdet, **II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, İstanbul 1997,s.299.

⁵ Bu partilerden Türk Muhafazakar Partisi 8 temmuz 1947'de İstanbul'da kurulmuştur. İslâm Demokrat Partisi ise Ağustos 1951'de ise yine İstanbul'da kurulmuştur. Her iki parti hakkında geniş bilgi için bkz. Tunaya,a.g.e.,s.710-711 ve 742-743.

ye başta büyük bir alâka ve rağbet göstermiş, ancak zamanla kurucuların kifayetsiz oluşu ve beklenen muhalefeti gösteremeyişi gibi sebeplerle bu alaka hemen dağılmış ve gevşemişti.⁶ Esasında kurucuları arasında bir ahenkte bulunmamaktaydı. Parti programı ve parti yöneticilerinin tutum ve davranışları da doyurucu bulunmamış ve yeterince ciddiye alınmamıştı. Hatta parti liderinin, bazı parti toplantılarını korularda yaparak gazetecilere kuzu ziyafetleri vermesi bu partiye "kuzu partisi" denmesine bile yol açmıştı.⁷

II. Partinin Programı ve Savunduğu Fikir ve Görüşler

Millî Kalkınma Partisi'ni kuran ve partinin başkanlığına getirilmiş bulunan Nuri Demirağ'a göre partinin kuruluş amacı "halkın devletçilik idaresinden dolayı maruz kaldığı binbir çeşit ızdırıp, felaket ve haksızlıkları önlemek üzere adalet, sıhhat, servet ve saadeti sağlayacak prensiplerin en geniş ölçüde millete uygulanmasını" sağlamaktır.

Yine kurucusu Nuri Demirağ'ın açıklamalarına göre Millî Kalkınma Partisi, siyasî yönden "milliyetçi ve liberal"dir. Parti iktisadî politika olarak "devletçiliğe" karşıdır. Ticaretin ve sanayinin serbestçe gelişmesinden yanadır. Millî Kalkınma Partisi, milletvekili seçimlerinin tek dereceli yapılması, basının hür olması ve Türk geleneklerine uygun siyasî, idarî ve iktisadî bir siyaset takip edilmesini öncelikle programına esas ve hedef olarak almıştır.⁸ Partinin ahlakî esaslara geniş yer vermesi ve bu konuda bazı kaideler geliştirmesi, diğer bir özelliğiydi. Nitekim kuruluş günlerinde basında partiye "Millî Kalkınma Partisi değil de Kitabı Mukaddes Partisi" gibi isimlerin

⁶ Bu konudaki benzer değerlendirmeler için bkz. Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, s.402-403; Karpat, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller), İstanbul 1967, s. 132-133 ve 368-369; Erer, Erer, **Türkiye'de Parti Kavgaları**, (2.Baskı), İstanbul 1967, s.77; Toker, Metin, **Tek Partiden Çok Partiye**, (2. Baskı) Ankara 1990, s.72; Sencer, Muzaffer, **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, İstanbul 1971, s.200-202. Teziç, Erdoğan, **100 Soruda Siyasi Partiler** (Partilerin Hukuki Rejimleri ve Türkiye'de Partiler) , s.55.

⁷ Goloğlu, **Millî Şef Dönemi**, s.402; Goloğlu, Mahmut, **Demokrasiye Geçiş 1946-1950**, İstanbul 1982, s.36; Ünal, Oğuz, **Türkiye'de Demokrasi'nin Doğuşu Tek Parti Yönetiminden Çok Partili Rejime Geçiş Süreci**, İstanbul 1994, s.210; Yeşil, Ahmet, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, Ankara 1989, s.48.

⁸ Partinin Programı için bkz. **Türkiye'de Siyasî Dernekler II**, s. 105-126; Tunaya, **Türkiye'de Siyasî Partiler**, s. 640-645. Ayrıca Parti programı üzerinde Genel Başkan Demirağ'ın açıklamaları ve ilgili olarak bkz. **Ulus, Akşam ve Tan** Gazeteleri, (8.7.1945)

yakıştırılmasına yol açmıştı.⁹ Parti programında ayrıca "içtimaî sefaletin önleneyeği, yolsuzluklarla mücadele edileceği" de belirtilmişti.

Partinin programında ; Sovyet Rusya yanlısı olarak kabul edilen Cumhuriyet Halk Partisi'ne şiddetle muhalefet edileceği ve karşı çıkılacağı belirtilmekte ve ekonomide uygulanmakta olan devletçilik politikası reddedilmektedir. Uygulanmakta olan devletçilik rejimi ile "umran ve medeniyet" yolunda yıldırım sürati ile hamleler yapmak isteyen Türk Milletinin, saadet ve selamete erişmesi, medeniyet aleminde seçkin bir yere sahip olması mümkün olmayacağı savunulmaktadır. Parti Başkanı Nuri Demirağ partisinin açılışında yaptığı konuşmada; "Cumhuriyet Halk Partisi'nin ülkede bazı işler yaptığını, fakat bunun yetersiz olduğunu devletçilik ilkesiyle daha fazla bir gelişmenin sağlanamayacağını, oysa demokrasinin hızlı kalkınma istediğini bu nedenle vatanın kalkınabilmesi ve bayındır hale gelmesi için özel teşebbüse önem verilmesini " savunmuştur.¹⁰

Yine iç politika konusunda parti; savaş yıllarını vurgunculukları, haksız kazançlar, memur suiistimalleri, kötülerin ahlaksızlıkları ile mücadele edileceğini, eğitimde millî geleneklerin esas alınacağını, adalete, sağlığa ve zenginlik sağlayacak olan prensiplerin en geniş anlamda uygulanacağını savunmaktaydı. Ayrıca partinin özel bir sanayi ve köycülük programlarının olduğu da belirtilmiştir.

Parti dış politika konusunda ise amaçlarının "İslâm Birliği-Şark Federasyonu" projesini gerçekleştirmek olduğunu belirtmektedir. Bu amaçla İstanbul'da Müslüman Şark milletlerinden gelecek olan gençlerin eğitimini ve yetişmesini sağlamak amacıyla bir "Teknik ve Ahlâk Üniversitesi" açacaklarını açıklamaktadırlar.¹¹

Millî Kalkınma Partisi, ülkede seçimlerin "tek dereceli" usulle yapılmasını ve Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini savunmaktaydı.¹²

⁹ Mümtaz Faik Fenik; "Millî Kalkınma Partisi -Değilde- Kitabı Mukaddes Partisi", **Ulus**, (9.7.1945).

¹⁰ Nuri Demirağ'ın bu konuşması için bkz. **EK 1**.

¹¹ Tunaya, **a.g.e.**,s.640.

¹² Akkırman, Naci Cevat, **Demokrasi ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar**, Ankara 1950,s.44; Karabrahimoğlu, Sacit, **Demokrasimizin Kronolojisi**, Alkan Matbaası,Ankara 1972,s.110.

Görüldüğü gibi Millî Kalkınma Partisi, ekonomide liberalizmi, siyasette hürriyetçi demokrasiyi, sosyal ve kültürel sahada ise gelenekçi-İslâmî ve milliyetçi bir karışımı savunan programa sahipti.

Bu partinin memleketin temel meseleleri üzerinde geniş bir programı yoktu. Partinin programı ve hedefleri, kurucusunun kişisel düşüncelerinin dışına çıkamamıştı. Bu nedenle geniş halk kesimlerinin ve bilhassa basının fazla alakasını çekmemiş, Bilakis Nuri Demirağ'ın açılış günü yaptığı konuşma ve partinin programı bazı basın organlarında eleştirilmiş hatta alaylı bir tavırla küçümsenmiştir.

Nitekim 8 Temmuz 1945 tarihli Ulus Gazetesi'nde Millî Kalkınma Partisi'nin altı umdeyi esas alan programı ve partiye girmek için yapılan yemin şekli, birazda alaylı bir üslûpla ele alınmış ve parti esaslarının Nuri Demirağ'ın Gök okulunda evvelce koyduğu prensiplerden oluştuğu söylenilmiştir. Demirağ'ın partisine girenler şu şekilde and içeceklerdir: "Altı nevi fenalığı, havada, karada ve denizde yapmayacağıma,yapanları gücümün yettiği, dilimin döndüğü kadar yaptırmamaya çalışacağıma, şerefim, vicdanım,varlığım,benliğim, vatanım ve öz Türklüğüm namına and içiyorum. Ömrüm oldukça bu sayılı fenalıklardan herhangi birini işlersem ve başkalarının fenalıklarını asla fütür getirmeden telkin ve tatlılıkla mene çalışmazsam gökler başıma yıkılsın,dağlar beni ezsin,yerler beni tutsun,ırmaklar ve dereler beni boğsun. Her türlü felaket beni yok etsin" Bu yeminde söz konusu edilen altı türlü fenalık; işret,oyun ve kumar,iffetsizlik,eğrilik,tembellik ve zulümkarlıktır.¹³

III. Siyasi Mücadelesi ve Faaliyetleri

Millî Kalkınma Partisi'nin siyasî hayata iddialı bir şekilde çıkmadığı partinin Genel Başkanlığına seçilmiş olan Nuri Demirağ tarafından daha ilk günden açıklanmaktaydı. Gazetecilerin sorularını cevaplayan Demirağ şunları söylemekteydi: "Ben, bu zamanda millî birliği bozarak memleketi bir tefrikaya tabî tutmak istemiyorum. Ben devlete yardımcı rolünü oynamak istiyorum. Hükümeti devirmek, iktidar mevkiine geçmek hırsıyla kurulan bir

¹³ Bkz. *Ulus*, (8 .7.1945).

teşekkül değiliz..."¹⁴

Gerçekten de Millî Kalkınma Partisi'nin, İkinci Dünya Savaşından Sonra CHP'nin karşısında kurulan ilk muhalefet partisi olma özelliğinden başka, ülkede demokratikleşmenin gerçekleşmesi konusunda bir ağırlığı ve rolü oldukça az ve zayıf olmuştu. Bu partinin kurulması, Türkiye'de de artık ikinci bir partinin kurulacağı fikrini vermesi ve tek-partili yönetiminin oluşacak muhalefet hareketini kabul etmesine yol açmıştı. Yönetimin, Cumhuriyet Halk Partisi karşısında yeni partilerin kurulmasına izin vermesi, Cumhuriyet Halk Partisi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde belirginleşmeye başlamış olan "parti içi muhalefete" ve yönetime karşı muhalifliğiyle bilinen gazetelere güç ve cesaret vermiştir.¹⁵

Millî Kalkınma Partisi'nin siyasî sahadaki rolü çok küçük olmuştur. Buna rağmen tek-parti yönetimine karşı derin bir hoşnutsuzluk içerisinde olan halk, yeri kurulan bu partiye başta büyük bir alâka ve rağbet göstermiş, ancak zamanla kurucuların kifayetsiz oluşu ve beklenen muhalefeti gösteremeyişi gibi sebeplerle bu alaka hemen dağılmış ve gevşemişti. Nitekim Demokrat Parti'nin kurularak siyasî hayatımızda yerini almasıyla belli bir oranda halk desteğine sahip Millî Kalkınma Partisi'nin önemi kaybolmaya başlamıştır. Tunaya'nın kitabında verdiği bilgiye göre bu partinin İstanbul'da ki merkezinin dışında ; " Ankara, Akyazı, Aşutka, Ayaş, Aydın, Ayvacık, Babaeski, Balıkesir, Bayramlı(Uzunköprü), Bergama, Bursa,Büyük Çekmece, Büyükkılıçlı(Silivri), Çanakkale Çorlu, Eskişehir, Gaziantep, Hayrabolu, Hereke, İzmir, Karaman, Kars, Kayseri, Kilis, Kırıkkale, Kocaeli, Lüleburgaz, Osmaniye, (Bakırköy), Saray, Savaştepe, Senirkent, Tekirdağ, Şabanözü, Trabzon, Urfa" da şubeleri bulunmaktaydı.¹⁶ Diğer taraftan Aralık 1945 tarihli bir gazete haberine göre Millî Kalkınma Partisi'nin Anadolu'da 150 civarında şubesinin olduğunu öğrenmekteyiz.

Anti-demokratik kanunların kaldırılmadığı ve iktidarın, gerçek bir muhalefetin gelişmesini önlediği gerekçesiyle 26 Mayıs 1946'da yapılan Belediye Seçimlerine Demokrat Parti katılmama kararı almıştı. Demokrat Parti kurulduktan sonra çok sayıda taraftar kaybeden Millî Kalkınma Partisi

¹⁴ Akşam, (8.7.1945); Cumhuriyet, (8.7.1945).

¹⁵ Karpat, a.g.e., s. 132-133.

¹⁶ Tunaya, a.g.e.,s.640, bkz. 14 no'lu dipnot.

ise beklenenin üzerinde bir alaka gösterilmesine rağmen seçimlerdeki haksızlıklar nedeniyle seçim günü sabahı bu seçimlerden çekilmiştir.

Millî Kalkınma Partisi 21 Temmuz 1946 genel seçimlerine de katılmış ancak fazla bir varlık gösterememişti. Seçim öncesi parti mitinglerinde ve yapılan propaganda konuşmalarında Cumhuriyet Halk Partisi'nin o güne kadar yapmış olduğu icraatları her yönüyle tartışılmıştı. Nitekim Millî Kalkınma Partisi Başkanı Nuri Demirağ basına verdiği bir demeçte II. Dünya Savaşı'na girmemiş olmamızı bile eleştirmiştir. Nuri Demirağ demecinde " Türkiye'nin bin senede gelen bir fırsatı kaçırdığı ve harbe katılmış olsaydı bugün Paris Konferansı'na başkanlık edeceğini" belirtmiştir. Nuri Demirağ'ın Cumhuriyet Halk Partisini eleştirdiği bu demeci bazı basın organlarında eleştirilmiştir. Ulus Gazetesi'nde Ahmet Şükrü Esmer " garip Bir Tenkit" adlı makalesinde, Nuri Demirağ'ın bu eleştirisini "CHP Hükümetlerine yöneltilmiş yeni ve garip bir tenkit" şeklinde yorumlamış ve "bu sözleri gazete sütunlarında okuyanlar, Nuri Demirağ'ın yalnız muharebe hakkında değil, dünyada olup bitenler hakkında da hiçbir fikir sahibi olmadıkları kanaatine varacaklardır" demiştir.¹⁷

Millî Kalkınma Partisi 1950 Genel Seçimlerine de katılmış , fakat başarılı olamamıştır. Bu seçimlere Millî Kalkınma Partisi, 10 vilayette katılmış, İstanbul'dan ise 20 aday göstermişti. Partinin sadece İstanbul'dan aldığı oy miktarı ise 121 bin civarındadır.¹⁸ Seçimlerde baskı yapıldığını ileri sürerek Cumhuriyet Halk Partisi Hükümetlerini protesto etmiştir. Partiyi kuran Nuri Demirağ ancak 1954 seçimlerinde Demokrat Partiden bağımsız milletvekili olarak Meclise girebilmiştir.¹⁹

1952 yılında Millî Kalkınma Partisi'nin İdare Heyeti şu kişilerden oluşuyordu:

"Genel Başkan	Nuri Demirağ
Genel başkan Vekili	Veysel Ünüvar
Genel Sekreter	H.Cengiz Alpay

¹⁷ Bkz. Ahmet Şükrü Esmer, " Garip Bir Tenkit", Ulus,(6.7.1945).

¹⁸ Karpat,a.g.e.,s.138; Tunaya, a.g.e.,s.640

¹⁹ Teziç, a.g.e.,s. 255.

Üye	Süreyya Emir Erkilet
Üye	Celâl Başman
Üye	Yusuf Aksoy
Üye	Zekeriya Mater
Üye	Mustafa Tokmak
Üye	Mustafa Birtem

Millî Kalkınma Partisi'nin haftalık çıkmakta olan " Tez Kalkınma " ve günlük olarak yayınlanmakta olan " Kalkınma " isimli gazeteleri vardı.

Partide bir süre sonra kurucu ve idareci heyetlerde değişik ve parti bünyesini sarsan anlaşmazlıklar başgöstermiştir. Bunun sonucunda kuruculardan Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rifat Atilhan 1946 yılı başlarında partiden ayrılmışlardı. 24 Temmuz 1946 genel seçimlerinden sonra da Nuri Demirağ'da partiden ihraç edilmişti. Demirağ kendisi hakkında yapılan bu çıkarma işlemi üzerine dava açmış ve mahkemeyi kazanarak parti başkanlığına geri dönmüştür.

Partinin kurucusu ve başkanı olan Nuri Demirağ'ın 1957 yılında ölümünden sonra genel kurulunu toplayamamış olan parti,22 Mayıs 1958'de feshedilmiş sayılmıştır.²⁰

Sonuç

Türkiye'de tek parti döneminin sona ermesinin bir göstergesi olarak kurulan Millî Kalkınma Partisi; siyasî hayatta tecrübesi olmayan kişilerce kurulmuş olması, belirli ekonomik ve sosyal görüşlerden yoksun olması ve kurucularının derin fikir ve görüş ayrılıkları içinde bulunmaları, bu partinin beklenen ve özlenen muhalefet partisi olmadığı gerçeğini ortaya koyacaktı.

Gerçektende Türk siyasî tarihinde çok partili hayata geçişin ilk siyasal partisi olmasından öte bir anlam taşımayan Millî Kalkınma Partisi ne

²⁰ Bkz. Tunaya, a.g.e., s. 639

İktidar ne de muhalefet tarafından ciddiye alınmamıştır. Hatta Millî Şef İnönü bile bu partiyi bir muhalefet partisi olarak görmemekte ve adeta yokmuş gibi davranmaktadır. Nitekim Millî Kalkınma Partisi Temmuz 1945'te kurulmuş olunmasına rağmen İnönü, 1 Kasım 1945'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 7 nci dönem 3 yılını açarken yaptığı konuşmada " bir karşı partinin kendiliğinden kurulup kurulmayacağını ve kurulursa bunun Meclis içinde mi, Meclis dışında mı, ilk şeklini göstereceğini bilemeyiz diyerek konuşmasını şöyle sürdürmüştü:

*"Büyük Meclisin her deneti yanında milletin vergilerini ve harcadıkları üzerindeki deneti, en ileri demokratik milletlerin hiç birinden eksik kalmayacak kadar keskin ve kavrayışlıdır. Bizim tek eksliğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarlardan teşvik olunarak teşebbüse geçilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlenmesi sayesinde, başka siyasi partinin kurulması da mümkün olacaktır"*²¹

Millî Şef İnönü bu konuşmasıyla birkaç ay öncesi kurulmuş olan bir muhalefet partisini, adeta hiç kurulmamışcasına görmemezlikten gelerek " bizim tek eksliğimiz hükümet partisinin karşısında bir muhalefet partisinin bulunmamasıdır" demesidir İnönü'nün bu konuşmasından, Millî Kalkınma Partisi'nin halkın özlemini duyduğu ve beklenen muhalefet partisi olma niteliklerine sahip olmadığı şeklindeki kamuoyundaki kanaatin iktidar çevrelerinde de hakim olduğunu göstermektedir.²²

Millî Kalkınma Partisi'nin İnönü tarafından önemsenmemesini iki nedene bağlayabiliriz. Birinci neden; Millî Kalkınma Partisi'nin savunmuş olduğu görüşlerin, batı karşıtı İslâmcı unsurlara dayanmasıdır. Bu da hem Cumhuriyet Halk Partisi'nin hem de savaş sonrası dünya düzeninin ruhuna

²¹ İnönü'nün bu konuşması için bkz. **İnönü'nün Söylev ve Demeçleri, TBMM'nde ve CHP Kurultaylarında(1919-1946)**: Ayrıca **Vatan**,(2.11.1945); **Ulus**,(2.11.1945); **Cumhuriyet**,(2.11.1945).

²² Bu değerlendirme için bkz. Akandere, Osman, **Türkiye'de Çok-Partili Hayata Geçişin İç ve Dış Sebepleri(1938-1945)**,Konya 1992(Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi),s.337.

aykırı düşmesidir. İkinci neden ise: İnönü'nün 1930'da olduğu gibi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin içinden çıkmış bir "kontrol partisini" düşlemiş olmasıdır.

Sonuç olarak söylenebilir ki, Millî Kalkınma Partisi'nin tabiri caizse bir "tabela partisi" olarak görülmesi ve halkın geniş bir kesiminin desteğini alamamasının en önemli nedeni, deneyimli olmayan ve birbirinden tutarsız düşünce ve fikir içerisinde olan bir kurucular kadrosuna sahip olmasıdır. Böyle bir kadro elindeki Millî Kalkınma Partisi siyasî hayatta bekleneni verememiş ve bir varlık gösterememişti. Oysa bu parti kendisinden sonra kurulacak olan Demokrat Parti gibi; muhafazakar ve liberal görüşlerin karması olan bir düşünce etrafında kurulmuştu. Nitekim program ve tüzüğünde yer alan esasların ve söylemlerinin büyük bir kısmı Demokrat Parti'ninkinden pek de farklı şeyler değildi. Ancak çok partili hayata geçiş çabalarının yoğunlaştığı 1945 ortalarından itibaren yeni kurulan bir partinin büyüebilmesi için gereken en önemli özellik " tecrübeli politikacılardan" oluşan bir kadroydu. Millî Kalkınma Partisi de bu özelliğe sahip olamamıştı.

Yine de çok partili hayata geçişimizde kurulan ilk muhalefet partisi olma şerefini taşıması ve Demokrat Parti kuruluncaya kadar geniş bir halk kesiminin alaka duyduğu bir parti olması sebebiyle, Türk siyasî hayatındaki yerini almıştır.

EK I

MİLLÎ KALKINMA PARTİSİ BAŞKANI NURİ DEMİRAĞ'IN PARTİYİ AÇIŞ KONUŞMASI

Muhterem misafirlerimiz ve aziz vatandaşlarımız:

Partimizin açılış törenine lûtfen şeref verdiğinizden dolayı cümlenize şükranlarımı arz ederim. Görüyoruz ki demokrasi ile idare olunan hükûmetler, milletlerini refah ve saadete erdirmişler, hilâfına hareket edenler de sefalet ve felâkete sürüklenmişlerdir.

Aziz yurdumuz artık tek parti ile idare olunamazdı.

Nizamnamemizde prensiplerimizi açıkça gösterdik. Büyük milletimiz bu prensiplere canü gönülden bağlı kaldıkça vatanımızın mutlaka saadet ve selâmete erişeceğine ve medeniyet âleminde mümtaz bir mevki iktisap edeceğine şüphe edilemez.

Halk şimdiye kadar süslü sözlerle, parlak programlarla, kuru vaatlerle inkıсарı hayale uğradı. Biz, bunu yapmayacağız.

Halk Partisi hükûmetleri hiçbir eser vücuda getirmedi demiyorum. Münferid ve mahdud eserler ve hareketler müşahade olunuyor.

Umran ve medeniyet yollarında yıldırım sürati ile hamleler yapmak zorunda bulunan milletimiz için bunlar asla kâfi değildir. Devletçilik rejiminde bundan daha fazla iş ve adalet beklenemez Demokrasi azı ve yavaşı değil, çoğu, çabuğu ve iyiyi âmirdir. Esas prensibimiz feragat, fedakârlık, ahlâk ve doğruluktur. Asrımızda eski sarayların haremağamsı " evet efendim" cileri, müraileri, müdahinleri, devrancıları, erzak arabası, seyyar matbahları " neme lazım" cıları bulunmayacak ve yer almayacaklardır.

İdarecilerimiz, vatanın kurtuluşu, yükseliş yolunda varlığına dayanan ve mülkü milletin gizli kapalı hazinelerini verimli hale getirmesini bilen, şahsî menfaatini millet menfaati uğrunda feda eden, ruhu idealist, dimağı realist şahsiyetlerden teşekkül edecektir. Gayemiz iyilerin kadrini yükselt-

mek,kötüleri ıslaha çalışmak,muzdarip milletimizi saadete erİştirmek ve dolayısıyla insanlığa da hizmet etmektedir.

Daima nefsimde tatbik ettiğim ve iyi randımanlar aldığım prensiple-rimi gençliğe de tatbika çalıştım. Kısa zamanda çok iyi neticeler elde ettim.

Yetiştirdiğim gençler, imar, sanayi ve maadin sahasında istihdam ettiğim her çeşit hizmet erbabı, işretten, kumardan, iffetsizlikten, eğrilikten, tembellikten, zulüm-kârlıktan sakınma ruhunu benimsemişlerdir.

Ufak bir misalle arzedeyim ki bu sayede yüksek tahsil talebeleri genç pilotlarım,en tehlikeli ve çetin havacılık talimlerini bile,binlerce uçuş-lara rağmen kazasız ve ölümsüz başardılar.

Vatanın umranı için yaptığım hamleler: " şahısların muvaffakiyeti hükümetin başına bir gaile açmak ihtimali olduğu için,teşebbüslerin balta-lanması,körletilmesi lâzımdır "şeklinde karşılandı.

Bu sebeple her şahsî teşebbüslerim akamete uğratıldı.Reklamcılık telakki ettiğim için bunların müfredatını burada izah etmeği muvafık bulmu-yorum. Ne diyelim ? Bu devletçik prensipleri icabı imiş...

Uzun senelerin ilmî,amelî tecrübelerinden doğan ve şahsi menfaat endişesinden tamamen ârî bulunan hareketler böylece akim bırakıldıktan sonra,halkın devletçilik idaresinden dolayı mâruz kaldığı binbir çeşit ızdırıp,felâket ve haksızlıkları önlemek üzere "Millî Kalkınma" adlı bir parti teşkili adalet,sihhat,servet ve saadeti sağlayacak prensiplerin en geniş mik-yasta millete tatbikini tasavvur ettim.

Bir milletin dış politikası iç işlerinin sağlamlığına ve memleket ev-lâtlarının umumî memnuluk ve hoşnutluğuna tâbidir. Bunu mutlaka istisna-sız temine çalışacağız. Fakat şunu da cihan iyi bilmelidir ki,Türk yurdunda partiler kurulması,vatanımızın müdafaa kuvvetlerinin zâfa ve inkısama uğ-raması değil,istiklâlimize ve topraklarımıza zerre kadar tecavüz şemmesi karşısında yekpâre ve yekvücut bir kütle halinde mukavemet ve müdafaayı emretmektedir.

Yegane gayemiz, vatanî hizmetlerini canü gönülden prensiplerimize bağlayan müessiz arkadaşlarımızla idare heyetimizi teşkil eden nurlu, imanlı genç arkadaşlarımız, ve tehalükle etrafımızda toplanan ve toplanmakta olan

temiz ve ¼lk¼l¼ âzalarımızla beraber el birliği ile Şahsi menfaat temininden âri feragat ve fedakârlıkla çalışmak, faaliyetimizi s¼zle değil, eserle halkımıza ve cihana g¼stermektir.

Bundan dolayı, yapacağımız hizmetlere dair burada fazla s¼z s¼ylemiyeceęim.

C¼mlenizi saygı ile selamlarım.

27 - 10 - 1945

Nuri Demirağ

EK II
MİLLÎ KALKINMA PARTİSİ NİZAMNAMESİNİN
DOKTRİNE YÖNELİK MADDELERİ

Cihan huzurunda,tarihin kaydettiği devirlerdenberi adalet timsali olarak hâkim yaşamış milletimizin,azametli tarihinden kuvvet alarak bizlere emanet ettikleri an'anelere sadakat ve hürmet göstererek zamanın ihtiyaçlarına göre terakki ve inkişaf yolunda milletimizin lâıyk olduğu mevki ve refahın ahlâkan ve iktisaden büyük bir,kuvvet haline gelmesini temin maksadıyla, anayasa hükümlerine göre (MİLLÎ KALKINMA) unvanıyla bir parti teşkil ettik. Başarılmasını hedef ittihaz ettiğimiz hususat aşağıda gösterilmiştir:

Madde 1- Medenî haklarına sahip,yirmi iki yaşını bitiren,Partinin program ve nizamnamesini kabul eden her Türk vatandaşı üye olmak hakkını isteyebilir. Ancak, bunlar arasında az zamanda muhtelif kanaatlere bürünerek mütareddî ruhî hâlet taşıyanlar,sözü ile işi arasında tezad bulunanlar,umdelerimize aykırı ve memleket zararına yabancılar âmaline hizmet edenler,halk arasında kötü nam ve şöhretle tanınanlar, memuriyet vazifelerini suiistimal edenlerle hemhal olup iştirak ve delâlet suretiyle menfaat temin etmek zannı altında bulunanlar haysiyet divanı huzurunda nefsini terbiye etmedikçe partiye alınmazlar. Partiye dahil olup da yukarıda yazılı halleri irtikâp edenlerle partinin nüfuzunu suiistimal etmeğe çalışanlar,makamlarında bulunan zevata karşı mutabasbıs ve riyakârene hareketle bulunanlar,parti aleyhine hakikate uymayan isnaf ve beyanatta bulunanlar,keza Haysiyet Divanı kararı ile partiden çıkarılırlar.

Madde 2- Vatanın ve milletin muhafaza ve müdafaası gibi mukaddes hizmetlerle mükellef bulunan askerî mensuplar,adaleti tevzie memur hâkimler,halkın umuru muamelâtını ve emniyetini hadim bulunan bilcümle devlet memurlarının,herhangi parti mevkii iktidara gelirse gelsin müstakilen vazifelerine devam ve bekaları esas olup, emniyetle vazifelerinde bitaraf bulunmaları iktiza ettiğinden memuriyet esnasında hiçbir memurun partilere

kayıt, müntahip ve müntehap olamamaları hususu müdafaa edilecektir.

Madde 3- Hükümet şekli: Vicdan, fikir ve yayın hürriyetine isnat eden ve halkın mutlak surette idaresini tecelli ettirmek mânasına gelen Cumhuriyet idaresidir.

Madde 4- İdare usulünde (tevsii mezuniyet) esası teklif ve müdafaa olunacaktır.

Madde 5- Bütün seçimler bir dereceli olacaktır.

Madde 6- Seçimler, partiler tarafından vücuda getirilecek heyetler marifetiyle yapılacak, hükümet idare memurları bîtaraf olarak yalnız inzibat vazifelerini ifa edeceklerdir. Seçimlerde temsili nisbî usulün tatbiki istenecektir.

Madde 7- Kontrol ve inzibat vazifesiyle mükellef olan memurlar, halkın rey(oy) istimalinde bir güna tesir yapmayacakları gibi, başkalarının fesad karıştırmasına da mâni olacaklardır. Bunların hilâfına hareket eden memurlar hakkında madde tayiniyle Savcılığa vuku bulacak ihbar üzerine, Savcı derhal tahkikate geçerek takibi mucip haller mevcut ise, memurun muhakemat kanununun lüzumu muhakeme formalitelerine tâbi olmaksızın hakkında Cürmü Meşhut kanunu hükümlerine göre fesat karıştırmaya fiilinden muhakeme edilmesi talebinde bulunulacaktır.

Madde 8- Cumhurbaşkanı altıncı maddede beyan olunan seçim hey'etleri marifeti ile, yurttan seçmek hakkını haiz bütün vatandaşlar tarafından beş sene müddetle seçilecektir.

Madde 9- Aynı zat iki defa üst üste iki defa Cumhurbaşkanı olmayacaktır.

Madde 10- Teşriî kuvvette âyan meclisi kurulması teklif ve müdafaa olunacaktır. Âyan meclisi, mülga âyan meclisinin vazifeleriyle mükellef olacaktır.

Madde 11- Âyan meclisi kırk üyeden mürekkep olacaktır. Bunlar Cumhurbaşkanı seçimindeki usul ve şekil dairesinde bütün vatandaşlar tarafından kaydı hayatla vazife görmek üzere seçileceklerdir.

Madde 12- Âyan meclisinden ölüm, ehliyetini kaybetmek gibi

sebeblerle üye adedinin beşte biri noksanlaştıkça açılan üyelikler yerine yeniden seçim yapılır.

Madde 13- Milletvekilleri, yüz bin nüfusta bir olmak üzere keza bir dereceli seçimle dört sene için için seçim dairelerince seçilecektir.

Madde 14- Cumhurbaşkanı'nın ölümü veya ihlâl vukuunda, yeni seçim yapılınca kadar âyan başkanı vekâlet edecek, âyan başkanı Cumhurbaşkanlığı için namzet ise İkinci Başkanı veya vekilleri bu vazifeyi yapacaklardır.

Madde 15- Makam ve memuriyet kuvvetlerini millet zararına suiistimal ederek âmmenin hukukunu ihlâl ve el altından başka şahıslarla gizli ortak olarak ve tavassut ettirerek hasis menfaat temin edenler, ahlâkı umumiyenin bozulmasına sebebiyet verenler, hangi devirde olursa olsun bu fiillerinden müruru zaman ve umumi af gibi müsaadelerden istifade ettirilmeyerek, suçları âmme dâvası şeklinde takip ve hükme bağlanacaktır. Millet'in nezahati namına bu gibilerin gayri meşru malları müsadere edilmekle beraber medeni haklardan mahrum edilecek ve kara listeye geçirilmesi için kanun teklif edilecektir. Kara listeye isimleri dahil olanlar ölmüş olsalar bile halefleri ve mirasçıları gibi yerlerine geçenler tevarüs ettikleri bu gibi gayrimişru malları hazineye devretmekte temerrüt gösterirlerse kendilerinin de aynı cezaya çarptırılmaları hakkında kanun konulmasına çalışılacaktır.

Madde 16- Belediye üye ve başkanlarının mahallince ve serbestçe seçilmesi ve idare memurluklarıyla belediye başkanlıklarının bir zat uhdesinde toplanmayarak müstakilen vazifelerinde çalışmalarını partimizin arzularıdır.

Madde 17- Lisanın bugünkü halini değiştirmeyi düşünürken zamanın tabîî şeklindeki seyrine tâbi tutmak gerektir. Bir asır evvelki ifadeci merramla bugünkü arasında görülen fark hissedilmeden, tedrici tekâmüle ve hiçbir anlaşmazlığa meydan vermeden husule gelmiştir. Yine bu esas dahilinde lisanın tekâmülünü temin etmek ve kanuni cebirlerle gayritabîî ve anlaşmazlığa sebep olacak zihniyetlerden içtinap etmek hususu üzerinde durulacaktır.

Madde 18- Öğretmen kütlesine, bütün teşrifatta layık oldukları en yüksek mevki temin edilecek, aynı zamanda maddi refah bakımından maişet

düşüncelerinden kurtarılacaktır.

Madde 19- Maarifte her şey ahlâk ve millî an'ane esasına göre â-yarlanacaktır. Öğrencilerin kabiliyeti göz önünde bulundurularak her gencin tahsiline,kabiliyetlerine göre istikamet verilecektir.

Madde 20- Tahsilde ihtisas orta okuldan sonra başlayacak ve lise kısmına ait lüzumlu bilgiler meslek dersleri ile birlikte okutturulacaktır. Küçük sanayiye it meslekler ilk tahsilden sonra başlayacak, bu küçük sa'natlar hususunda istihsal mintakalarına göre meslek okulları açılacaktır.

Madde 21- Türk gençliği küçük yaştan itibaren münhasıran vatan müdafaası için en mühim askerliğe hazırlık sporlarile meşgul edilecek,hayat mücadelesinde kendisine lazım olan, en son sistem ve motorize tekniğin bünyesine uygun,eğlence haline getirilmiş talimlerle yetiştirilecektir.

Madde 22- Adliyede istinaf teşkilâtı ihya olunacaktır.

Madde 23- Hâkimler azil ve arzuları hilâfına naklonulamazlar ve hiçbir tesire tâbi tutulamazlar. Kanaat ve içtihatlarından dolayı mes'ul olamazlar. Kanuni zühulleri,ancak kanunu mahsusa gere muhtelif derecedeki mahkemeler tarafından islâh olunur. Umumî vazifelerde ve adaleti takipte hiçbir fevkalâde mahkeme kurulmayıp, bütün işler âdî mahkemelerde rüyet ve intaç olunacaktır.

Madde 24-Hâkimlerin layık oldukları mertebede refahları temin olunacaktır.

Madde 25- Devlet teşkilâtı taklitler üzerine kurulmayıp hakikî ihtiyaçlara göre bina olunacak, adama göre iş değil işe göre adam kaidesi tatbik ile Devlet umumî kadrosu ıslah edilecektir. Kırtasiyecilik kaldırılarak halkın işi çabuk görülecek, işleri geciktiren ve karıştıranlar ehil değilse sınıf ve rütbesi tenzil edilecek veya işine son verilecektir. Kasdı mahsusla yapılmışsa şiddetle cezalandırılacaktır.

Madde 26- Devlet işlerinde kanunların tatbiki,şahsî masuniyetin temini ve âmme hizmetlerinin ifası hususunda memurlardan evvela ahlâk, sonra vazife düsturunu benimsemeleri, hâdim sıfatıyla,derecesine göre şefkat,tevazu ve merhametle hareket etmeleri istenecek,bu sıfatlar memur vasıflarında esaslı bir umde olarak aranacaktır.

Madde 27- İktisadî sahada insanlığın ulaştığı merhaleye varmak hususunda medenî dünyaya ayak uydurmak başlıca umdelerimizdendir. Bunun tahakkuku için ferdi hâkimiyet teşiriyle uyuşturulan bütün kabiliyet ve enerjiyi harekete getirip az ve yavaşla iktifâ edilmeyerek çok çabuk ve iyi iş yapmak prensibimiz olacak, istihsalâta umumî ihtiyacımızı temin ile beraber beşeriyete de hizmet etmek hususunu da daima göz önünde tutacağız.

Madde 28- Sanayi ve ticarete rekabet esası hakimdir. Her millet metanî cihan piyasasına sağlam ve ucuz çıkarmak için rekabet ederken bu suretle hareket etmeyip kanunî cebirle ve menfî teşekküllerle refah yerine ızdırap verici zihniyet ve hareketlerden içtinap ile ilmî kaidelerle hareket edeceğiz. Paramızı kıymetlendirmek suretiyle bolluk ve ucuzluk teminine çalışacağız.

Madde 29- Orman, maden ve fabrikaları, münakalât, ziraat ve emsali işleri müterakki milletlerde olduğu gibi halka terkedip şahsi teşebbüse geniş ölçüde yer vermek, şirketler vücuda getirmek ve bunlar vasıtasıyla müstehlikleri müstahsil kılmak ve hükûmetin kontrol ve mesuliyeti altında çalıştırarak fazla istihsal yapmak zihniyetini hakim kılmaya çalışacağız.

Madde 30- Bir memleketi; ziraati aç, sanayisi çıplak bırakmaz. Ancak ve ancak madenleri zengin eder. Çok zengin olan yer altı hazinelerimizin mükemmel ve modern tesisatla, tam verimli hale konmasına partimiz bütün varlığı ile çalışacaktır.

Madde 31-Devlet; bütün istihşâl sahasında hüsnü misal teşkil edecek yalnız numuneler vücuda getirip daha iyisini millete yaptırma delalet etmek suretiyle faydalanacaktır.

Madde 32-Memleketimizin geniş toprağı nüfusumuzun birkaç mislini yaşatacak kabiliyettedir. Bu iş de iskân kaideleri göz önünde tutularak, devlete ait münbit ve boş araziye ıslah, bataklıkları kurutmak ve Ziraat Bankası sermayesiyle mümkün olduğu kadar köyler tesis etmek, mıntıkların kabiliyetine göre istihsale elverişli maddeleri hazırlayıp kesif nüfuslu yerlerden muhtaç olanları arzularıyla bu gibi yerlere iskân ederek istihşalâtı arttırmak, bu iskân olunanlardan bankanın sarfiyatını taksitle telâfi etmek en mühim gayelerimizdendir.

Madde 33- Tasavvurlarımızın başında gelen ve istihşalâtımızda

başlıca âmîl olan arazi sulama keyfiyetine ehemmiyet verilecek, akarsular-
dan gerek bu suretle ve gerekse kuvvei maharrike tedariki suretile azamî
istifade teminine gayret olunacaktır.

Madde 34- Mümkün olan bütün tedbirleri alarak millî sağlı-
ğı,iktisadi kalkınmayı ve nüfusun artıp gürbüzleşmesini temin için
hükûmetin rehberliği ile millet elele vererek bütün gayretlerini bir araya
toplayacak, geniş ölçüde imar işine girişilecek,çalışabilecek bütün kafa ve
kolların randımanından azamî istifade edilmek suretiyle aç, çıplak ve işsiz
kimse bırakılmayacak,şahısların sefahatine ve milletin emaneti olan şahsî
servetlerin israf edilmesine kat'iyen meydan verilmeyecektir.

Madde 35- Tekâlifte esas, varlık nispetlerine göre vergiye tâbi tut-
maktır. Mevcut vergi vaziyetleri de yeniden gözden geçirilecek, mükellefleri
sarsmayacak surette kudret ve servetle mütenasip malî kanunlar ihdasına ve
bütçe sisteminde değişiklik yapılmasına çalışılacaktır.

Madde 36-Sanayi,müesekat, maden ve orman işletmelerinde bütün
iktisadî sahalarda işçilerin mesailerinde temin ettiği azamî verime karşı-
lık,onları terfih edebilmek için en müttekâmil dünya işçi teşkilleri numüne
ittihaz edilerek hakları teminat altına alınacaktır. Resmî tatil günlerinde işçi
yevmiyelerinin,çalıştıkları günler gibi verilmesi istenilecektir.

Madde 37- Büyük teşebbüslerde,şahsî mesai,iş başarmada gösteri-
len şahsî meziyet ve kabiliyet,teşebbüse konan sermayeye ait verim ve a-
mortismanlarla tevsine ve müteşebbisin hayati hususiyesine kifayet edecek
miktarıda kazanç mahfuz kalmak şartı ile,hudutsuz servete mâni olmak mak-
sadı ile mütebaki safi kâr üzerinden devletin menafii umumiye hissesi olarak
hal ve vaziyetin icap ettirdiği miktarda vergi alınması hususu kabul oluna-
caktır.

Madde 38- Yukarıda yazılı mevaddan kanunlarımızda mevcut ol-
mayanların ikmalî,tadilî icabeden hükümlerin değiştirilmesi sureti ile ka-
nunlar yapılması baş amacımızdır.